

VLAANDEREN

EEN CULTURELE
GESCHIEDENIS

ANDRE DE VRIES

VERTAALD EN BEWERKT DOOR
NEW ZENO ANTWERPEN

—HORIZON—

INHOUD

INLEIDING / Mijn bijna vlakke land	5
HOOFDSTUK 1 / Oorlog, taal en vrijheid voor Vlaanderen.....	19
HOOFDSTUK 2 / Religie en folklore	49
HOOFDSTUK 3 / Eten, drinken en volkscultuur	65
HOOFDSTUK 4 / Gent en de poort naar de hel.....	83
HOOFDSTUK 5 / Oost-Vlaanderen en de Schelde	117
HOOFDSTUK 6 / Brugge: versteende dromen	137
HOOFDSTUK 7 / Ieper en de Eerste Wereldoorlog	169
HOOFDSTUK 8 / De kust en West-Vlaanderen.....	189
HOOFDSTUK 9 / Antwerpen, stad van Rubens	211
HOOFDSTUK 10 / Brussel, Leuven en Mechelen	247
HOOFDSTUK 11 / De Kempen en Limburg	267
HOOFDSTUK 12 / Nieuwe landschappen en ‘Nederlands-Vlaanderen’ ...	279
HOOFDSTUK 13 / Frans-Vlaanderen	291
Dankwoord	307
Trefwoordenregister	309
Bibliografie.....	313

INLEIDING

MIJN BIJNA VLAKKE LAND

*Gij Belgen van Germaanse tale,
Van Gallische corruptie!
Gij Nederlanders die niet zakelijk zijt,
gij Fransen die niet frivol zijn,
gij potig, bombastisch, realistisch, bijziend volk!*

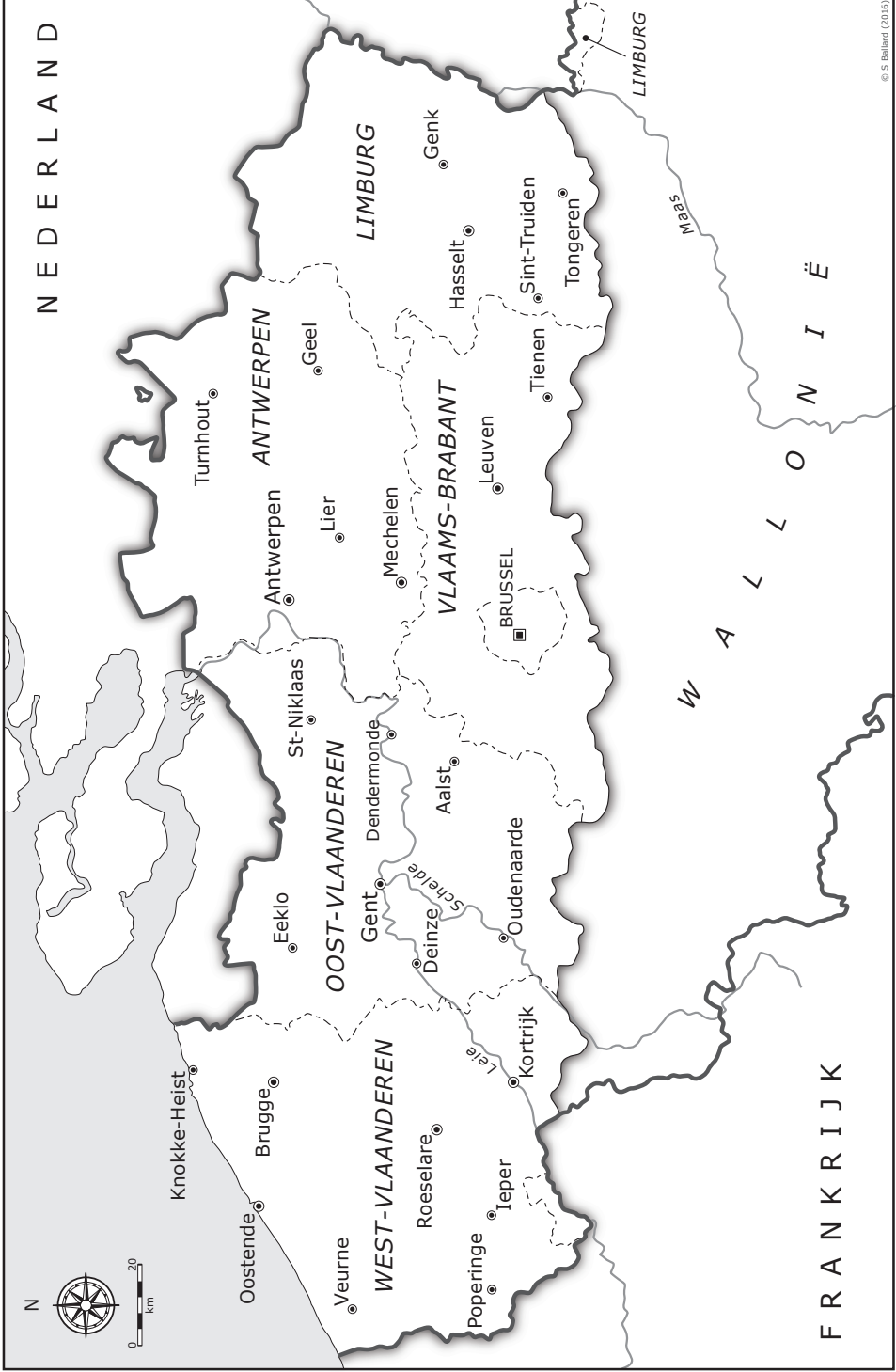
GEERT VAN ISTENDAEL, *Vlaanderen*, 1990

Waar ligt Vlaanderen?

Begin jaren zestig bracht de Brusselse chansonnier Jacques Brel (zijn familie was afkomstig uit het West-Vlaamse Ieper) ‘Mon plat pays’ uit, een terstond populair nummer waarin hij zijn ‘vlakke land’ bezingt. Vlaanderen is niet helemaal plat – in het zuidwesten is het heuvelachtig – maar het vlakke en de nabijheid van de zee hebben de geschiedenis en het karakter van het land sterk beïnvloed. Vlaanderen is nooit een scherp afgebakende geografische entiteit geweest. De term dook in de zevende eeuw voor het eerst op en verwees slechts naar een smalle kuststrook tussen Brugge en de Noordzee, met inbegrip van de voormalige Romeinse vesting Aardenburg. Sindsdien heeft het woord een steeds groter gebied ingepalmd en tegenwoordig verwijst het naar het volledige Nederlandstalige deel van België, naar de administratieve regio met zo’n zes miljoen inwoners die zowel op economisch als taalkundig vlak de rest van het land overheerst. Naast de regio of het gewest bestaat er – enigszins verwarrend – ook nog de Vlaamse Gemeenschap, een in de jaren zestig opgerichte officiële entiteit die bevoegd is voor alles wat te maken heeft met het Nederlands in Vlaanderen, in het bijzonder onderwijs en cultuur – in het hedendaagse Vlaanderen wonen ongeveer 350.000 Franstaligen die zich ook als Vlaming beschouwen.

Met de groei van Vlaanderen is de term ‘Lage Landen’ in onbruik geraakt. Oorspronkelijk waren de Lage Landen de laaggelegen gebieden in de grote rivierdelta’s van Schelde, Maas en Rijn tussen Duinkerken en Sleeswijk-Holstein in Noord-Duitsland. Op een bepaald ogenblik omvatte het begrip de huidige Beneluxlanden, dus België, Nederland en Luxemburg. De benaming Lage Landen wordt nu nog gebruikt als verzamelnaam voor België en Nederland en hun gemeenschappelijke culturele erfenis die mede door de ligging van het laaggelegen gebied zou zijn beïnvloed.

Vlaanderen is zowel een geopolitieke eenheid als een mythische plek die buiten haar politieke grenzen leeft. Het beeldende, bijna poëtische karakter is deels te danken aan de associatie met de Eerste Wereldoorlog en voor velen beschrijft het gedicht ‘In Vlaamse velden’ de plek als geen ander. De bijzondere aantrekkingskracht van Vlaanderen leeft vooral bij mensen die zich identificeren met de idee Vlaming te zijn, en specifiek bij die mensen die in de voormalige gebieden van het graafschap Vlaanderen, inclusief het noorden van Frankrijk en Zuidwest-Nederland wonen. De inwoners van het Belgische Vlaanderen twijfelen meer

aan de wenselijkheid van een onafhankelijke Vlaamse staat.

De vage omschrijving is misschien te wijten aan het gebrek aan natuurlijke grenzen die Vlaanderen anders zouden kunnen bepalen. In *La Flandre* (1906), een klassieker over de indeling van Vlaanderen, schrijft Raoul Blanchard over de 'overdreven omvang van de naam Vlaanderen'. Grenzen zijn in de loop van de geschiedenis verruimd en ingekrompen. De Aa in het Franse departement Nord, die in Gravelines (Grevelingen) uitmondt in de Noordzee, vormde de middeleeuwse grens. Iets verder naar het noorden begint een lange heuvelrug die zich uitstrekt van Duinkerken in zuidoostelijke richting langs de Belgisch-Franse grens om dan noordwaarts af te buigen tot Ronse in de Vlaamse Ardennen. Het gebied wordt verder alleen begrensd door de zee en de monding van de Schelde in het westen en noorden. De afwezigheid van natuurlijke grenzen heeft de geschiedenis van Vlaanderen bepaald. Konden de eerste graven de onafhankelijkheid van Vlaanderen handhaven door agressief langs alle kanten uit te breiden, in latere eeuwen was er niets wat vreemde indringers tegenhield om het gebied te overrompelen.

Vlaamse leem

De Vlamingen hebben hard moeten werken om iets te maken van het gebied dat de natuur hun heeft toebedeeld. Hoewel de regio vrij vruchtbaar lijkt, waren de Vlamingen toch niet zo fortuinlijk als de inwoners van Franstalig België. In het Tertiair, 55 miljoen jaar geleden, lag bijna heel België onder water en de zeebodem bestond uit een kleilaag van zo'n honderd meter diep. Dertig miljoen jaar lang zorgden overstromingen voor steeds meer kleiafzettingen. Tijdens de IJstijden die twee miljoen jaar geleden aanbraken, daalde de zeespiegel zo drastisch dat het mogelijk moet zijn geweest om van België naar Engeland te lopen. Na de strenge vorst moesten enorme volumes smeltwater worden afgevoerd via de grotere rivieren, de Schelde en de Leie, die diepe dalen uitsneden. Deze valleien vulden zich weer met door de noordenwind aangevoerd zand en leempartikels. Zand is echter zwaarder dan leem en verplaatst zich minder ver waardoor het meeste zand in Vlaanderen terecht kwam, ruwweg op een lijn ten noorden van Gent. Het meer waardevolle leem werd verder naar het zuiden geblazen. Een deel van de betere bodem belandde in zuidwestelijk Vlaanderen en ten oosten van de Schelde, met de beste afzettingen tussen Veurne en Diksmuide.

Er zijn ook gebieden met zeer zware kleilagen waar de oorspronkelijke afzettingen uit het Tertiair niet bedekt zijn met door de wind aangevoerde bodemlagen. Dit is vooral het geval in de streek rond Ieper en verder naar het zuiden, zoals de soldaten uit de Eerste Wereldoorlog helaas aan den lijve moesten ondervinden.

De Vlaamse kust zoals we die nu kennen zag er vroeger heel anders uit. Rond 2000 v.C. strekte de kustlijn zich uit van Cap Gris Nez in Frankrijk tot diep in de Limburgse Kempen. Bij de komst van Julius Caesar in 57 v.C. lag de kust nog minstens anderhalve kilometer verder in zee. In de Romeinse tijd werd de kustlijn geteisterd door een lange periode van overstromingen, veroorzaakt door de opwarming van de aarde. Aan het einde van de eerste eeuw kwam er een einde aan de zogeheten Duinkerke I-transgressie – die theorie is inmiddels vervangen door het kustinbraakmodel. De kustvlakte bestond toen grotendeels uit turf en werd beschermd door een rij duinen. Bij de Duinkerke II-transgressie in de derde en vierde eeuw moesten de mensen de hele kuststreek verlaten. Brede zeearmen liepen ver landinwaarts tot in Diksmuide en Brugge. Deze zilte waterlopen creëerden een nieuw landschap van zoutmoerassen of ‘schorren’, waar alleen schapen op konden grazen. Het duurde ongeveer zestig jaar voordat het zout uit de schorren was gespoeld. Nadat het land was opgedroogd en er aan het begin van de tiende eeuw een einde kwam aan de invallen van de Vikingen, brak er een periode aan van economische groei en bevolkingsaanwas die leidde tot groot-schalige ontbossing en het ontstaan van ‘wastinen’ en heidegebieden. Op oude kaarten zijn die op de grens tussen Oost- en West-Vlaanderen terug te vinden met de naam ‘veld’ in de betekenis van woeste, onontgonnen grond.

De Duinkerke III-transgressie duurde van 1000 tot 1150 en vernietigde veel door de mens gebouwde kustversterkingen. Bij deze overstroming ontstond er een zeearm die bijna helemaal tot Brugge reikte, het Zwin, en verbreedde de monding van de Schelde waardoor Antwerpen zich tot havenstad kon ontwikkelen. Overstromingen in de veertiende en vijftiende eeuw overspoelden eilanden in de Scheldemonding zodat de route naar Antwerpen nog vlotter bevaarbaar werd.

De naam Vlaanderen

Er is nogal wat discussie over de totstandkoming van de naam 'Vlaanderen'. De Engelse dominee en schrijver Marius D'Assigny (1643-1717) opperde in zijn *History of the Earls and Earldom of Flanders* (1701) dat de naam iets met vlaaien te maken zou hebben:

Sommigen menen dat de naam is afgeleid van Flandebort, een neef van Chlodio de Langharige, tweede koning der Franken. Anderen menen dat de naam afkomstig is van Flandrina, gemalin van Liederik, de tweede woudgraaf van Vlaanderen (...) Weer anderen beweren dat de naam verwijst naar de bodem, die er nat en moerassig is, en die in de vorm van een ronde kledder op een taart lijkt. In de taal van het gebied noemen ze hun taarten 'vlaemen' of 'vlayen'.

Die Liederik de Forestier (750-800?) was de semi-mythische voorvader van Boudewijn I, de legendarische eerste graaf van Vlaanderen, en van Mathilde, de gemalin van Willem de Veroveraar. Alexandre Dumas senior maakt hem tot zijn hoofdpersonage in *Aventures de Lyderic, Comte de Flandre* (1842). De graven van Vlaanderen waren zeer begaan met het beheer van hun jachtgebieden, vandaar dat ze *forestier* of 'woudgraaf' werden genoemd.

Een populaire theorie stelt dat Vlaanderen is afgeleid van het woord 'vlak', maar een meer wetenschappelijke benadering leidt het af van 'flam', wat moeras betekent. Het kan zijn dat de West-Vlaamse kustbewoners, de Menapiërs, op eilanden leefden die omringd waren door moerassen die vaak onder water kwamen te staan, en om die reden 'flaming' werden genoemd.

Wie zijn de Vlamingen?

Je kan Vlamingen op twee manieren definiëren: op basis van hun etnische identiteit of op basis van hun taal. Vlamingen zijn niet zuiver Germaans, maar stammen grotendeels af van de Franken die in de derde eeuw vanuit het hertogdom Franken in het huidige Duitsland naar de gebieden trokken die de Romeinen in de derde eeuw hadden verlaten.

De Kelten, die in de zevende eeuw voor Christus vanuit Zuid-Duitsland kwamen, maar eigenlijk stammen uit een gebied nog veel verder naar het zuidoosten, zijn het eerste volk waarvan historische meldingen zijn gevonden. Die Kelten werden al snel veroverd door de Oude Belgen, vermoedelijk een semi-Germaanse stam met een Keltische taal. Uit plaatsnamen leidt men af dat de inwoners van het noorden van België in de Romeinse tijd Germaans-Keltische stammen waren die Keltische dialecten spraken. Vlamingen waren het nog zeker niet, maar Galliërs evenmin. In het zuiden van België woonde een van oorsprong alpien Keltisch volk, met donkerder gelaatstreken dan de Germanen. Groot-schalige migratie tussen de verschillende delen van België maken dat er allang geen duidelijke fysieke verschillen meer zijn tussen Vlamingen en Walen. Er zijn bijna evenveel mensen met blauwe ogen in Wallonië als in Vlaanderen.

Eén generalisatie die je gerust kan maken over de Vlamingen is dat ze het niet fijn vinden als mensen in algemene bewoordingen over hen spreken. Toch zijn er nog steeds bepaalde eigenschappen die de Vlaamse cultuur bepalen en die in Belgisch- en Frans-Vlaanderen – in mindere mate in Zeeuws-Vlaanderen – herkenbaar blijven. Iconen van die volkscultuur en folklore zijn bijvoorbeeld de belforten, de verklede reuzen in de processies, draagbare reliekschrijnen, bepaalde caféspelen, boogschieten, poppenspel, bier, wafels, wegkapelletjes en het katholieke geloof (hoewel dat in rap tempo verdwijnt). De Vlaamse samenleving is enorm gesecculariseerd, al is er bij belangrijke aangelegenheden her en der nog wel sprake van een ‘folkloristischatholicisme’. De belforten in de grotere steden blijven stevast het symbool van onafhankelijkheid en verzet, terwijl bier, wafels en carnavalsstoeten de tijdloze uitdrukking vormen van de Vlaamse identiteit. Ook deze emblemen van het ‘Vlamendom’ komen in dit boek aan bod.

Vlamingen voelen zich in de eerste plaats Vlaming op grond van de taal en de verknochtheid aan geboortedorp of -stad. Ze vinden Vlaanderen een geschikte plek om te wonen, een land waar je lekker eet en drinkt – denk alleen maar aan de wereldberoemde frieten, wafels, chocolade en honderden biersoorten. De term ‘bourgondisch’, die steeds vaker opduikt in Nederlandse reisgidsen, wordt opmerkelijk genoeg almaar vaker gebruikt als synoniem voor ‘Vlaams’. De term die stamt uit de periode dat Vlaanderen onder de heerschappij van de hertogen van Bourgondië (1384-1482) stond, staat nu voor ongeremd genot en verwennerij, gebrek aan dogmatiek en misschien zelfs voor teuggelloosheid.

Vlaams- en Franstaligen

Negentiende-eeuwse historici deden de idee van de dubbele identiteit van de Belgen – Keltisch en Germaans – graag voorkomen als een bron van kracht. In realiteit zijn de twee culturen helaas nooit gelukkig getrouwd geweest in het verenigde Koninkrijk België dat in 1830 het levenslicht zag. België ligt op de scheidslijn tussen de Romaanse en Germaanse taal en cultuur in Europa, en de mengeling van het Nederlands en Frans in bepaalde streken, met name Brussel, is dan ook een van de meest kenmerkende eigenschappen. Geschiedenis en politiek hebben de Vlamingen daar het Frans opgelegd en later hebben de Vlamingen op hun beurt getracht hun taal te zuiveren van Franse invloeden, maar die zijn te hardnekkig om ze volledig te doen verdwijnen.

De Vlamingen hebben al een stugge verhouding met de Franse taal en cultuur sinds Vlaanderen in de vroege middeleeuwen onder Frans bewind kwam. Bovendien bestaat er een groot verschil tussen de manier waarop de Vlamingen naar de Walen of naar de Fransen kijken. Ze koesteren ook een wrok tegen de Vlamingen die hun taal hebben opgegeven ten gunste van het Frans om op te klimmen op de sociale ladder. De vijandigheid jegens de Fransen groeide in de zeventiende en achttiende eeuw naar aanleiding van de Franse invallen die een hoogtepunt bereikten met de verovering van heel België door de Franse revolutionairen. De Franse bezetter beroofde Vlaanderen van al zijn rijkdommen en liet zijn zonen vechten in de Napoleontische oorlogen. Frankrijk deed bijvoorbeeld ook niets liever dan landbouwproducten inruilen voor waardeloos papiergeld. De bezetting van Vlaanderen tot 1814 en de culturele dominantie van het Frans vanaf de onafhankelijkheid in 1830 vertraagde de heropleving van de Vlaamse cultuur en bezorgde de Vlamingen een onmiskenbaar complex ten opzichte van hun zuiderburen.

Al in de dertiende eeuw schreef Van Maerlant ‘Wat Walsch is, valsch is’. Een zin die veel en vaak is gebruikt, ook toen eeuwen later de economie menige Vlaming noodzaakte naar Wallonië te verhuizen. De spanningen tussen de Germaanse Vlamingen en de Keltische Walen blijven het voortbestaan van België bedreigen. Buitenstaanders beschouwen dit meestal als een ‘etnisch’ probleem, maar het is wellicht eerder een kwestie van afwijkende karakters dan etniciteit op zich. Het vlakke van het Vlaamse landschap contrasteert met het heuvelachtige Wallonië. In Vlaanderen kun je je nergens verstoppen; je ziet de horizon en *what you*

see is what you get. De Vlamingen zetten hun directe manier van praten graag af tegen de in hun ogen wollige of retorische stijl van de Walen (die natuurlijk het gewicht van de Franse cultuur met zich meetorsen).

Het is misschien geen toeval dat de Vlaamse Primitieven – met Jan van Eyck als grootste vertegenwoordiger – als eersten in een hyperrealistische stijl schilderden die in fel contrast stond met de geïdealiseerde kunst van de Italiaanse Renaissance. Vooral Pieter Bruegel de Oudere introduceerde medemenselijkheid en sociaal getint commentaar in zijn schilderijen en creëerde zo een aantal van de meest herkende beelden van de moderne wereld. De derde grote Vlaamse pionier, Peter Paul Rubens, was een overgangsfiguur die renaissancistische en klassieke voorbeelden met Vlaamse energie en vitaliteit combineerde. Vrijwel elke Europese kunststroming is ontstaan vanuit zijn werk. De tweede grote golf van Vlaamse kunst ontstond aan het einde van de negentiende eeuw onder invloed van het Franse impressionisme en bereikte een hoogtepunt met het expressionisme van James Ensor, Permeke en Gustave De Smet. Terwijl de Vlamingen aan het begin van de twintigste eeuw grote symbolisten en expressionisten voortbrachten, pionierden Walen zoals René Magritte en Paul Delvaux in het surrealisme. Zij gaven uitdrukking aan de voorkeur van de Franstaligen voor een eerder filosofische en conceptuele kunst.

De Vlaamse heropleving

Je hoort vaak dat de Vlaamse cultuur haar hoogtepunt beleefde tussen 1400 tot 1585. Vlaanderen had weliswaar nog beroemde schilders in de zeventiende eeuw, maar na de opdeling van de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden in 1585 was de piek duidelijk voorbij (zie blz. 26). In 1830 werd het koninkrijk België opgericht en men ging ervan uit dat het Vlaams van de meerderheid van de bevolking weldra uitgeroeid zou zijn. In de tweede helft van de negentiende eeuw begonnen de Vlamingen echter terug te vechten en rond 1935 ontstond er gelijkheid op vlak van de taal. Met de ondergang van de Waalse industrie na de Tweede Wereldoorlog en de groei van de Vlaamse economie die vooral te danken was aan Amerikaanse investeringen, een uitstekende infrastructuur en de nabijheid van de zee, voltrok zich een enorme kentering: al ruim een halve eeuw zijn de Walen het zwakke broertje. Het Franstalige landsdeel beschikt niet over de Vlaamse economische spierkracht die is gebaseerd op industrie, handel, transport en nieuwe technologieën.

Vlaanderen kan tegenwoordig bogen op een van de hoogste levensstandaarden ter wereld. Vlamingen pakken niet graag uit met hun rijkdom, maar toch zie je aan hun auto's en huizen, en ook aan de dorpen en steden, dat ze wel degelijk goed boeren. Toch zijn ze niet gewend aan rijkdom en laten ze de stedelijke cultuur, die ze in de middeleeuwen nota bene zelf hebben uitgevonden, aan zich voorbijgaan. Mensen met geld verlaten de stad en bouwen een villa; velen dromen van een grote tuin met kippen en konijnen. Charlotte Brontë noemde België 'Labassecour' – het boerenerf – en of het nu te prijzen is of niet, veel Vlamingen staan nog steeds dicht bij hun eenvoudige komaf. Van die potige, boerse mentaliteit en visie lijkt ook de strontkunst te getuigen van een paar bekende Vlaamse moderne kunstenaars zoals Wim Delvoye en Jan Fabre (zie blz. 244, 207).

Plaatselijke identiteit

Van enige stadsplanning was voor 1980 vrijwel geen sprake. De meeste straten zijn opgebouwd in een verrassend allegaartje van uiteenlopende architectonische stijlen, waarbij het niet uitmaakt hoe het huis van de buren eruitziet. Overal etaleren de Vlaamse nouveaux riches hun slechte smaak, en dat naast het alomtegenwoordige art-decodesign dat elders vijftig jaar geleden al hopeloos uit de mode was. G.K. Chesterton bezocht Brugge in 1909 en merkte het volgende op:

Vlaanderen heeft het vlakste en meest prozaïsche landschap, maar de meest gewelddadige en extravagante gebouwen. De velden zijn zo vlak als een verhard voetpad, maar anderzijds zijn de straten en daken even luidruchtig als een bos in de stormwind.

Een eigen huis bouwen is een belangrijke symbolische daad aangezien een huis een toevluchtsoord is voor de wisselvalligheden van het leven en daarnaast ook geldt als een degelijke investering. Binnen zijn de huizen meestal heel netjes en goed onderhouden, in tegenstelling tot de buitenkant. De architecturale knoeiboel van een gemiddelde Vlaamse straat wijst op het individualisme van de mensen dat de Vlaamse cultuur in het algemeen typeert. Een bekend cliché is dat Belgen 'particularisten' of 'localisten' zijn als het op cultuur aankomt. Na 1585 was België inderdaad van de rest van de wereld afgesneden en hoewel het land nu volledig is geïntegreerd in Europa, zijn de grenzen die de Spanjaarden en de Kerk

hebben opgelegd nog diep in het Belgische onderbewustzijn gekerfd. Het gebrek aan uniformiteit in de ontwerpen van de gebouwen creëert ook een typisch Vlaams gevoel van onverenigbaarheid. Architectonisch gezien weet je nooit wat je om de volgende hoek zult aantreffen. Geen wonder dat Vlamingen dol zijn op nuchtere absurditeit en droge humor.

Slecht geïnformeerde Angelsaksische commentatoren hebben vaak een hogere dunk van de protestantse Nederlanders dan van de katholieke Vlamingen. Vaak worden Nederlanders getypeerd als open en tolerant, terwijl dat evenzeer typisch Vlaamse eigenschappen zijn. De Vlamingen – en de Belgen in het algemeen – proberen zich niet anders voor te doen dan ze zijn en hebben met hun gebrekkige instellingen ook nooit een uniform en eensgezind beeld van zich kunnen uitdragen. Buitenstanders denken vaak dat het Frans de belangrijkste of enige taal van België is, terwijl in werkelijkheid 58 procent van de bevolking Vlaams spreekt. Zo slaat de Brit Alan Clayson de plank danig mis in zijn biografie van Jacques Brel (1996):

Frans is de voertaal in België, al blijft het Vlaams verplicht op school, zoals het Welsh dat is in Wales. Het Vlaams stamt uit dezelfde Oud-Keltische en Nederduitse talenmengeling als het Nederlands, maar de verschillen in uitspraak en dialect worden uitgesprokener naarmate je je verder van Nederland verwijdert.

Niet alleen buitenlanders hebben problemen met die identiteit. Ook in België zelf blijft de vraag wat het betekent om Belg te zijn onbeantwoord, al zou je kunnen stellen dat er zoveel identiteiten zijn dat het moeilijk is er één enkele uit te distilleren. De vooraanstaande Vlaamse schrijver Stefan Hertmans (°1951) stelde in een interview dat de Vlamingen zoveel vreemde mogendheden over de vloer hebben gehad dat ze zo'n overdosis aan 'andersheid' of diversiteit hebben gekregen dat ze niet meer zeker zijn van hun eigen identiteit. Er bestaat ook een standaardbeeld van Vlaanderen als zou het bestaan in een tweedeling van gulzige genotzucht en mystiek. Stefan Zweig sprak van 'levensvreugde en zoeken naar God'. Hugo Claus schreef in zijn gedicht 'Antropologisch' over 'het vette en het vrome'.

*Dit volk dat naar men beweert
zich tussen twee polen beweegt,
het vette en het vrome,
gelooft minder in het hiernamaals
dan in zijn dagelijkse gort.*

Volgens Balzac is de Vlaming bepaald door ‘kalmte en geduld’. Door honderden jaren van vreemde heerschappij zijn Vlamingen op hun hoede voor buitenlanders en laten ze niet zo gauw in hun kaarten kijken. Vlamingen hebben geleerd compromissen te sluiten met vreemde indringers, wat achteraf onvermijdelijk steeds leidde tot rancune. Confrontaties omzeilen is ook een ingebakken Vlaamse gewoonte.

In zijn essay ‘Word die je bent’ stelt filosoof Luc Devoldere dat de poging van Franstaligen om na de onafhankelijkheid van België een fictieve gemeenschap te vormen is mislukt. Verzonnen tradities sloegen niet aan en maakten middelpuntvliedende krachten vrij die nog steeds op zoek zijn naar hun logische conclusie.

Los van hun identiteit gelden de Vlamingen tot de beste linguïsten van Europa en spreken ze zonder enige remming en vlotjes andere talen. De rest van de wereld heeft dit talige talent kunnen aanschouwen in de figuur van Jacques Rogge, de Gentse erevoorzitter van het Internationaal Olympisch Comité die vijf talen vloeiend spreekt. Elke Vlaamse politicus geeft probleemloos interviews in het Nederlands, Frans of Engels. Dat is heel attent tegenover buitenlanders die meestal geen Nederlands spreken en geeft blijk van een pragmatisch realisme ten aanzien van de bescheiden positie van het Nederlands.

Het moderne Vlaanderen

Om politieke redenen is Belgisch-Vlaanderen sinds de middeleeuwen aan de noord- en zuidgrens geslonken, maar met de federalisering van België is het naar het oosten uitgebreid. Sinds de oprichting van de Vlaamse gewestregering is de naam Vlaanderen gaan gelden voor heel Nederlandstalig België – historisch volstrekt absurd, aangezien Vlaanderen nu ook grote delen van Brabant en Limburg omvat, gebieden die nooit tot Vlaanderen hebben behoord. De grens tussen Nederland en België zelf is een willekeurige lijn die dwars door de hertogdommen van Brabant en Limburg is getrokken en tot het ontstaan van de Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg heeft geleid. Limburg is pas in 1839 tussen Nederland en België verdeeld en is in beide landen altijd een vrij afgelegen gebied geweest. Antwerpen en de provincie Antwerpen behoren historisch tot Brabant en niet tot Vlaanderen. De Schelde is altijd de natuurlijke grens geweest tussen Vlaanderen en Brabant.

Nog vreemder is het dat Brussel nu de hoofdstad van Vlaanderen is. Gent, de historische hoofdstad, was te klein om er de nieuwe Vlaamse

regering onder te brengen, maar een veel belangrijkere reden was dat de Vlamingen een groot stuk van Brussel wilden consolideren om te vermijden dat het deel zou gaan uitmaken van Wallonië, en uiteindelijk misschien zelfs van Frankrijk. Het huidige Vlaanderen wordt – zoals eigenlijk ook gold in de zestiende eeuw – cultureel gezien gedomineerd door de as Brussel-Antwerpen.

Het moderne Vlaanderen verandert pijlsnel. Nu het juk van de Franstaligen en de Kerk is afgeworpen, geloven de Vlamingen dat ze het met succes kunnen opnemen tegen de hele wereld. De Vlaamse mode, schilderkunst, dans, muziek en theater staan internationaal inderdaad ook hoog aangeschreven. Bescheidenheid en terughoudendheid zijn echter nog steeds typisch Vlaamse eigenschappen en de Vlamingen (met uitzondering van een handjevol rechts-extremisten) zullen zich nooit beter voelen dan anderen. Hun woelige verleden heeft geleid tot een afkeer van bruuske verandering, maar Vlamingen staan wel open voor nieuwe, mogelijk nuttige ideeën. Met name de Fransen bewonderen de Vlamingen om hun praktische instelling, maar het nadeel van dat pragmatisme is de neiging dat men snelle kortetermijnoplossingen zoekt voor aanslepende en complexe problemen zoals de definiëring van de Belgische staat. Er is al veel veranderd en verbeterd, maar Vlaanderen staat nog voor een aantal behoorlijke uitdagingen, bijvoorbeeld hoe kan worden tegemoetgekomen aan separatistische tendensen zonder de onafhankelijkheid uit te roepen, een thema dat in het volgende hoofdstuk aan bod komt.

HOOFDSTUK 1

OORLOG, TAAL EN VRIJHEID VOOR VLAANDEREN

‘Van al deze Galliërs zijn de Belgen de dappersten, voornamelijk omdat ze zeer ver verwijderd zijn van de cultuur en de beschaving van de Provincie en omdat er helemaal niet vaak handelaars naar hen komen die dingen invoeren die bijdragen tot het verwekelijken van hun geesten en omdat ze de burens zijn van de Germanen die over de Rijn wonen, en met wie ze voortdurend oorlog voeren.’

JULIUS CAESAR, *De Bello Gallico*, BOEK I

Het slagveld van Europa

In tegenstelling tot de bewering van Caesar zijn de hedendaagse Belgen een vredelievend, zij het vrij anarchistisch volk. Sinds de onafhankelijkheid in 1830 is België er vrijwel altijd in geslaagd interne twisten geweldloos op te lossen. Een van de grote paradoxen is de manier waarop verscheidene politieke partijen in de regering samenwerken en de intense haat volledig kunnen negeren die hun aanhangers in het verleden voor elkaar koesterden. De Belgen hebben geleerd compromissen te sluiten; onder de vreemde bezettingen hadden ze vaak geen keuze. De Vlaamse afkeer voor een gecentraliseerde Belgische staat zou het gevolg zijn van hun ervaring met vreemde bezetters, maar na zeventig jaar vrede is die instelling nauwelijks veranderd. Louter het feit dat een ander de scepter zwaait, stuit de Vlamingen tegen de borst, los van de nationaliteit van de heerser. Ze koesteren een diep wantrouwen tegen elke vorm van autoriteit en vertonen een totaal gebrek aan wat je gemeenschapszin zou kunnen noemen. De Belgische staat is arm, de Vlaamse provincies zijn rijk. Volgens de Vlamingen negeert de nationale regering hun belangen en daarom streven ze vooral naar zekerheid voor zichzelf en hun gezinnen. Die compromiscultuur heeft echter haar grenzen bereikt. Besparingen zijn noodzakelijk om het systeem van sociale zekerheid in stand te houden, terwijl grootschalige immigratie de angst voor een onomkeerbare verandering van de Vlaamse identiteit aanwakkert. Het vormen van een federale regering wordt steeds moeilijker. Vlaamse separatistische partijen krijgen almaar meer invloed, maar blijken niet in staat hun programma van een onafhankelijk Vlaanderen te realiseren.

Vlaanderen is met recht en reden vaak ‘het slagveld van Europa’ genoemd aangezien oorlog en geweld een constante vormden in het Vlaamse landschap. De Vlaming wentelt zich op zijn beurt graag in de rol van het onschuldige slachtoffer dat nooit zelf verdrukker is geweest – maar gaat daarbij wel heel gemakkelijk voorbij aan de gruweldaden in het tussen 1878 en 1961 door België bezette Congo. Buitenlandse overheersingen hebben bovendien altijd geleid tot collaboratie. De periode van vergeldingen na de Tweede Wereldoorlog is nog steeds niet afgesloten. Het is dan misschien ook niet zo wonderlijk dat Belgische historici deze incidenten liever negeren en die taak aan Britse en Amerikaanse onderzoekers overlaten. De gewoonte om ‘lastige’ periodes niet met buitenstaanders te bespreken zit ingebakken in de Vlamingen; het

ophalen van herinneringen en het zoeken naar de waarheid laten ze over aan schrijvers en kunstenaars.

De komst van de Romeinen

De stammen die België voor de Romeinen bevolkten, een mengeling van Kelten en Germanen, waren ontwikkeld en gelovig, maar brachten ook menselijke offers en vertoonden een atypisch Belgische drang naar militair avontuur. Ze organiseerden expedities tot aan de Zwarte Zee en koloniseerden Groot-Brittannië en Ierland; zo dankt het Ierse graafschap Monaghan zijn naam aan de Menapiërs uit de Vlaamse kustgebieden. Het *fir bolg* (dat wellicht 'blond volk' betekent) met de lange snorren en gladgeschoren kinnen leefde in een sfeer van anarchistische onafhankelijkheid. De *rix*, de verkozen koning, was een vrij machteloze figuur die alleen bij crisissen optrad. Deze stammen vormden een gemakkelijke prooi voor Caesar bij zijn komst in 58 v.C. Eén opperhoofd, Ambiorix, verweerde zich wel: hij zette een val op en doodde zesduizend Romeinse soldaten. Als vergelding verkocht Caesar een deel van de Eburonen als slaaf, de rest slachtte hij af. Dit betekende het einde voor dat volk. Ambiorix was de eerste grote nationale held voor zowel Frans- als Nederlandstalige Belgen. Bij de onafhankelijkheid van België in 1830 bleken de lovende woorden van Julius Caesar handig om de idee van een enkele nationale identiteit te doen postvatten en het bestaan van België te rechtvaardigen tegenover de rest van Europa.

Na het enorme bloedbad introduceerden de Romeinen meer geciviliseerde gebruiken zoals vloerverwarming en badhuizen, evenals wijn en allerlei groenten (o.a. asperges). De Romeinse idylle was echter van korte duur en halverwege de derde eeuw rukten de barbaren uit het noorden en het oosten op. Het leek de Romeinen een slimme zet om bepaalde Germaanse stammen naar België te lokken als bondgenoten tegen de barbaren die ze als een nog groter kwaad zagen. De Franken vormden in die context hun belangrijkste medestanders. Toen de Romeinen zich in 431 uiteindelijk gedwongen zagen te vertrekken, zetten de Vlaamse voorouders hun eigen gestructureerde koninkrijk op. De Frankische heersers voerden onderling een gruwelijke strijd, totdat in 800 Karel de Grote tot keizer van het nieuwe Heilige Roomse Rijk werd gekroond door de paus. Het centrum van het Frankische rijk lag in de buurt van Herstal tussen Luik en Aken. De drie kleinzonen van Karel de Grote namen het tegen elkaar op en besloten na Karels dood het rijk in drieën te verdelen. Karel

de Kale viel West-Francië toe, met onder meer de Vlaamse gebieden ten westen van de Schelde, terwijl Lotharius het centrale stuk kreeg dat Lotharingen en de latere Nederlanden besloeg. De derde broer, Lodewijk de Duitser, ging heersen over Oost-Francië, het latere Duitse rijk. Die verdeling heeft een enorme impact gehad op de Belgische geschiedenis, aangezien de heersers over Vlaanderen trouw waren verschuldigd aan de koningen van West-Francië, terwijl de heersers van Brabant en Limburg vazallen waren van de keizer van het Heilig Roomse Rijk.

Met de invallen van de Vikingen tussen 834 en 891 braken er voor Vlaanderen duistere tijden aan. De afwezigheid van een centraal gezag in deze door de Noormannen geteisterde periode bood plaatselijke krijgsheren de gelegenheid bepaalde gebieden in te palmen. Een van hen was Boudewijn met de IJzeren Arm, de eerste graaf van Vlaanderen, die in 862 zijn dynastie stichtte. Boudewijn heerste over het gebied tussen Brugge, Kortrijk, Gent en Sint-Niklaas, en had ook het voordeel de schoonzoon van Karel de Kale te zijn. Zijn zoon Boudewijn II breidde Vlaanderen zuidwaarts uit tot aan Boulogne en verwierf de controle over het grootste stuk van de kustlijn tussen Sluis en de Somme. Het beleid van de opeenvolgende graven van Vlaanderen bestond eenvoudigweg uit aanvallen in alle richtingen. Deden ze dat niet, dan zou het Franse rijk Vlaanderen zo weer opslokken. De graven van Vlaanderen werden machtig genoeg om aanspraak te maken op de Franse troon, maar in 1214 maakte de Franse koning Filips II, bijgenaamd Augustus, een einde aan het Vlaamse expansionisme met de overwinning op een gezamenlijk front van Vlamingen, Brabanders, Duitsers en Engelsen in de Slag bij Bouvines. Dit was het begin van een traditie van vreemde mogendheden die hun strijd op Vlaamse bodem uitvochten.

De Guldensporenslag

Vanaf 1100 vergaarden Gent, Brugge en Ieper grote rijkdom dankzij de lakenhandel. De welvaart veroorzaakte echter een conflict tussen de nieuwe patriciërsklasse, die de Franse koning steunde, en het 'gemene volk' dat naar onafhankelijkheid streefde. De Vlaamse patriotten noemden zichzelf 'liebaards' (van luipaard, leeuw) naar de klauwen van de Vlaamse leeuw (met de opstand van Gent in de veertiende eeuw veranderde de benaming in 'klauwaarts'), terwijl de Fransgezinden zich 'leliaards' noemden naar de lelie op de Franse vlag. Vlaanderen was afhankelijk van Engelse wol voor de lakennijverheid en toen de Fransen

in 1296 de handel tussen Vlaanderen en Engeland volledig stillegden, zag de graaf van Vlaanderen, Gwijde van Dampierre, zich gedwongen een bondgenootschap met de Engelsen te sluiten. De Fransen benoemden een landvoogd in Vlaanderen, maar het gewone volk haalde zijn gram door in de nacht van 18 mei 1302 de Fransen in Brugge massaal af te slachten.

Op 8 juli 1302 kwam het Franse leger aan in Kortrijk en moest het daar opnemen tegen een leger van Vlaamse wevers, de *ongles-bleus* ('blauwnagels') genoemd naar de blauwe inktvlekken op hun handen. De Vlamingen hadden zich opgesteld op een stuk droog land in dit moerassige gebied. In het drassige land hadden ze pieken in de bodem gepland om de zware Franse cavalerie af te weren. De bijzonder onbekwame aanvoerder van het Franse leger joeg de cavalerie echter de moerassen in, wat uitliep op een massaal bloedbad en grote verliezen aan Franse zijde. Tegen de avond hadden de Vlamingen zeventienhonderd gulden sporen verzameld die ze uitstalden in de kathedraal van Kortrijk. Een groot deel van de Franse aristocratie was uitgeroeid en Vlaanderen was de dans ontsprongen om op te gaan in Frankrijk. Op 11 juli, de verjaardag van de Guldensporenslag, viert Vlaanderen de Vlaamse feestdag (nog geen officiële feestdag voor iedereen). De Fransen noemen de Guldensporenslag of de Slag bij de Groeningekouter (de plek bij Kortrijk waar het slagveld lag) kortweg 'la Bataille de Courtrai' – de Slag bij Kortrijk. Toen in 1914 de Duitsers België binnenvielen, riep koning Albert I de Vlamingen op terug te denken aan de roemrijke overwinning in de Guldensporenslag, terwijl hij de Franstalige Belgen op hun beurt aanmoedigde met een gebeurtenis uit de Luikse geschiedenis. Ironisch is wel bij deze vaderlandslievende oproep om de wapenen op te nemen dat de Guldensporenslag werd uitgevochten tegen de Fransen en dat veel Vlamingen op dat moment de Franse koning steunden.

Vader en zoon Van Artevelde en het einde van de Vlaamse onafhankelijkheid

Na de Guldensporenslag volgden enkele minder impactrijke veldslagen met de Fransen. In 1304 moesten de Vlamingen krachtens het Verdrag van Athis-sur-Orge heel Franstalig Vlaanderen (met inbegrip van Lille en Douai) opgeven. Het ging verder bergafwaarts toen Lodewijk van Nevers, schoonzoon van de Franse koning, in 1322 graaf van Vlaande-

ren werd. De meeste Vlamingen verzetten zich vastberaden tegen de Fransen, maar ze werden in 1328 in Kassel (in het huidige Frans-Vlaanderen) verslagen. Eduard III van Engeland eiste de Franse troon op van Filips VI van Valois en gaf daarmee het startschot voor de Honderdjarige Oorlog (1337-1453). Om Vlaanderen en Brabant te dwingen zijn zijde te kiezen sneed Eduard de wolexport naar Vlaanderen af. In de Gentse burgerij stond een toonaangevende figuur op die ijverde voor een bondgenootschap met Engeland: Jacob van Artevelde (1290-1345). Hij achtte de invoer van wol uit Engeland belangrijker dan de graanimport uit Frankrijk. Van Artevelde leidde vanaf 1338 een onafhankelijk bestuur in Gent. In 1345 werd hij vermoord (zie blz. 89-91).

In 1346 brengt Eduard III met enige Vlaamse steun de Fransen een verpletterende nederlaag toe in de Slag bij Crécy. Lodewijk van Nevers sneuvelt in Crécy aan Franse zijde en wordt opgevolgd door zijn zoon, Lodewijk van Male (die regeert van 1346 tot 1384). Lodewijk wil bovenal een trouwe vazal van de koning van Frankrijk blijven, maar moet tijdelijk instemmen met een bondgenootschap met Engeland. Hij vrijwaart Vlaanderens neutraliteit door de Engelsen en Fransen tegen elkaar uit te spelen. Zijn heerschappij kenmerkt zich grotendeels door economische voorspoed en een centralisatie van de macht, en ook verovert hij Mechelen en Antwerpen op de hertogen van Brabant. Tegen het einde van zijn heerschappij, in 1378, komen Brugge en Gent in een ernstig conflict met elkaar. Lodewijk had de Brugse gilden toestemming gegeven een kanaal naar de Leie te graven, maar de Witte Kaproenen – een ‘politiekorps’ uit Gent waarvan de leden zich onderscheidden door een wit hoofddeksel, een kaproen – maken in 1379 een einde aan de graafwerkzaamheden. Filips de Stoute, de hertog van Bourgondië die getrouwd is met Margaretha, de dochter van Lodewijk van Male, verzoekt de Franse koning tussenbeide te komen. De Fransen geven trouw gevolg aan dit verzoek en verslaan in 1382 bij Westrozebeke een leger van wevers onder aanvoering van Filips van Artevelde, de zoon van Jacob. Na die nederlaag gaat Vlaanderen op in het Bourgondische rijk.

Het Bourgondische tijdperk

Filips de Stoute onderwerpt de overgebleven Vlaamse rebellen die steun genieten van Richard II van Engeland en herstelt tegen 1385 de vrede. Hij behartigt de belangen van Frankrijk en probeert de economische welvaart in Vlaanderen te herstellen. Via diverse geregelde huwelijken

verwerft hij ook Holland, Zeeland, Friesland en Henegouwen. De zoon van Filips de Stoute, Jan zonder Vrees (die regeert van 1404 tot 1419), is tegen de Franse koning en toont meer sympathie voor de Vlamingen. Hij herintroduceert het gebruik van het Vlaams in zijn staatsraad en voert het Dietse devies ‘*’t hou*’.

De volgende hertog van Bourgondië is Filips de Goede, die regeert van 1419 tot 1467 en meedogenloos optreedt tegen rebellen. Onder de Vlamingen is hij echter vrij geliefd omdat hij de vrede in hun land heeft hersteld. Wie heimwee heeft naar de tijd van een onafhankelijk Vlaanderen beseft dat hij voor een verloren zaak vecht. De lakennijverheid is in verval en de inflatie torenhoog. Filips verwerft de meeste gebieden van het huidige België, Luxemburg en Nederland die hij nog niet onder controle heeft met geld of minimale militaire inspanning. Ook Picardië, Artesië en de Franche-Comté maken intussen deel uit van het Bourgondische rijk en het machtscentrum verhuist van de officiële hoofdstad Dijon naar Brussel. De opvolger van Filips de Goede is diens zoon, Karel de Stoute (hertog van 1467 tot 1477). Karel is een roekeloze figuur die een hekel heeft aan de Belgen. Hij drijft zijn militaire avonturen te ver door en vindt in 1477 de dood bij het Beleg van Nancy. De hertogen van Bourgondië houden nog slechts hun bezittingen in de Lage Landen en het noorden van Frankrijk over.

De godsdienstoorlogen

Om Vlaanderen te beschermen tegen de Fransen en om interne opstanden te bezweren besluit Maria van Bourgondië na de dood van haar vader Karel de Stoute te trouwen met de Habsburgse aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. Haar zoon, Filips de Schone, trouwt op zijn beurt met de Spaanse troonopvolgster, de onfortuinlijke Johanna de Waanzinnige, die in het jaar 1500 Karel V ter wereld zal brengen, weldra alleenheerser over het Heilige Roomse en het Spaanse Rijk. Dat Karel V – de Belgen spreken meestal van ‘keizer Karel’ – in Gent wordt geboren, brengt Vlaanderen niet echt voordeel. Aan het begin van de Reformatie verspreiden het calvinisme en lutheranisme zich snel zowel onder de geschoolde als ongeletterde klassen. Met hun aangeboren rebelse aard voelen de Vlamingen zich aangetrokken tot een nieuwe interpretatie van het christendom die hen zal bevrijden van het juk van de parasitaire monniken en nonnen, maar in de figuur van keizer Karel stuiten ze op een taaie verdediger van het katholieke geloof.

De hervormingsbeweging is het sterkst bij de Antwerpse augustijnen; zij worden de eerste slachtoffers wanneer twee van hun leden in 1523 in Brussel in de handen van de beul belanden. In de jaren daarop vinden er sporadisch executies plaats van godslasteraars en ketters, maar op religieus vlak ontploft de boel pas echt in 1566. In 1555 had Karel V afstand van de troon gedaan. Zijn zoon, Filips II van Spanje, trekt zich veel minder aan van de gevoeligheden van de Vlamingen dan zijn vader. De protestanten beginnen in die periode elkaar in het geheim te ontmoeten op het platteland om te luisteren naar hagenpredikers die veelal in het buitenland zijn opgeleid. In 1566 breekt in het Frans-Vlaamse Hondshoote de eerste godsdienstrevolte uit met de moord op twee katholieke priesters. Dit betekent het begin van de beeldenstorm, de opzettelijke vernieling van heiligenbeelden. De protestantse beweging verspreidt zich in 1568 noordwaarts naar Gent en Antwerpen, en aanhangers slaan de inboedel van de meeste Vlaamse kerken en kloosters kort en klein. In een aantal steden roepen de opstandelingen ‘calvinistische republieken’ uit, maar de reactie laat niet lang op zich wachten: Filips II stuurt een leger van tienduizend manschappen onder leiding van de hertog van Alva op pad om de ketters te straffen. Alva laat duizenden protestanten martelen en terechtstellen, en geeft daarmee de aanzet tot de Nederlandse Opstand of Tachtigjarige Oorlog (1568-1648).

De noordelijke en zuidelijke Nederlanden sluiten in 1576 de Pacificatie van Gent waarbij de zeventien gewesten zich verenigen met het doel de Spanjaarden en alle andere vreemdelingen buiten de deur te houden. Wanneer de calvinisten almaar fanatieker en vernielzuchtiger worden, spat de unie uiteen: met de Vrede van Atrecht in 1579 aanvaarden de Zuidelijke Nederlanden de Spaanse soevereiniteit en het katholicisme, terwijl de zeven noordelijke provincies de Unie van Utrecht (de basis van het moderne Nederland) vormen. De onenigheid tussen de opstandelingen stelt Filips II in staat zijn gezag te herstellen in de zuidelijke Nederlanden, waar in 1585 een einde komt aan de onlusten met de val van Antwerpen en de sluiting van de monding van de Schelde. Hierop volgt een periode van isolement en culturele neergang die tot de negentiende eeuw zal duren. Vlaanderen gaat zwaar gebukt onder de gevolgen van de Spaanse overwinning: alle protestanten moeten zich óf tot het katholicisme bekeren óf binnen twee jaar het grondgebied verlaten. Zo verjagen de Spanjaarden vrijdenkers, vooruitstrevende figuren, ondernemers en geschoolde ambachtslieden; sommige steden verliezen tot wel de helft van hun inwoners. Terwijl Nederland en Groot-Brittannië profiteren van die *braindrain*, vervalt België tot een achterlijke provincie van het Spaanse Rijk.

De Brusselse schrijver Charles De Coster verhaalt over deze periode uit de Vlaamse geschiedenis in zijn *Legende van Uilenspiegel* (1867). Hij schrijft dat werk in het Frans, maar het speelt zich af in een onmiskenbaar Vlaamse setting. Deel van de komische pointe van het boek is dat Tijn Uilenspiegel op dezelfde dag als Filips II wordt geboren, maar in een totaal andere omgeving opgroeit.

Filips zal de beul worden, daar hij verwekt is door Karel den Vijfden, den moordenaar van ons land. Uilenspiegel zal een groot medicijnmeester worden in dolle gezegden en jeugdige snaaksheden, maar hij zal een goed hart hebben, daar hij Claes tot vader heeft, den ervaren en flinken werkmán, die dapper, eerlijk en vreedzaam zijn brood weet te verdienen.

Aan het einde van het verhaal wordt Klaas opgehangen voor de kerk van Damme (zie blz. 97). De Coster beschrijft hoe Filips II kettters strafte:

Zijne Majesteit stelde onder andere straffen vast, dat de gestraften nooit ofte nimmer weer een openbaar ambt bekleden mochten. Wat degenen betreft, die in hun dwalingen teruggevallen waren of koppig bleven, zij zouden veroordeeld worden te branden boven een zacht of fel vuur, in een stroschuur of gebonden aan een paal, al naar de rechter het bepaalde. De mannen zouden terechtgesteld worden door het zwaard als zij van adel of hoge burgerij waren, dorpers zouden worden gehangen, vrouwen begraven. Hun hoofden zouden als afschrikwekkend voorbeeld op een piek worden geplánt. De goederen van allen, die hieronder vielen, zouden ten bate van den keizer genaast worden, overal waar naasting plaats kon vinden. Zijne Katholieke Majesteit stond aan de verklikkers de helft af van al wat de doden bezeten hadden, als hun goederen niet ineens honderd ponden groot in Vlaamse munten waren.

De Vlaamse samenleving is diep getekend door deze zogeheten Spaanse lobotomie: vele creatieve en ondernemende lieden verlieten Vlaanderen, dat het volgende kwart millennium fysiek en ook intellectueel van de rest van de wereld zal zijn afgesneden.

De Franse bezetting

De zeventiende en achttiende eeuw zijn de minst roemrijke periode uit de geschiedenis van Vlaanderen. De Nederlanders blokkeren in 1585 de doorgang naar de zee en Antwerpen, dan al ettelijke decennia 's werelds culturele hoofdstad, raakt in verval (zie hoofdstuk 9). Vanaf het moment dat de Franse koning Lodewijk XIV (die regeert van 1643 tot 1714) zijn koninkrijk aan alle kanten probeert uit te breiden, wordt Vlaanderen het voorwerp van opeenvolgende invallen. Een van de meer extreme optredens van Lodewijk XIV is het bombardement van Brussel in 1695 dat de stad bijna volledig verwoest; er bestaan nog nauwelijks gebouwen van voor die tijd. In 1701 duidt de Spaanse koning Karel II in zijn testament de kleinzoon van Lodewijk XIV aan als Spaanse troonopvolger. Dat besluit betekent het begin van de Spaanse Successieoorlog waarin Britten, Nederlanders en het Heilige Roomse Rijk tegenover de Fransen komen te staan. De Fransen nemen door middel van een list België in, maar de Britse generaal, de hertog van Marlborough, verjaagt hen weer. Het gevolg is dat België in 1714 krachtens het Verdrag van Utrecht toevallig aan de Oostenrijkse kroon. Tussen 1745 en 1748 bezetten de Fransen België opnieuw, maar wederom moeten ze zich terugtrekken. De Fransen kunnen België niet veroveren in territoriale zin, maar hun invloed op cultureel gebied is groot en het gebruik van het Frans neemt geleidelijk aan toe.

De Oostenrijkers ijveren voor de economische ontwikkeling van België, maar ze ondervinden tegenstand van de Britten en de Nederlanders op het vlak van de uitbreiding van de buitenlandse handel via Vlaamse havens. Vlaamse schoolboeken verheffen de heerschappij van keizerin Maria Theresia (regeerde van 1740 tot 1780) tot een mythische 'gouden eeuw'. Haar opvolger Jozef II wil de Belgen zijn verlicht despotisme opdringen, maar hij jaagt zijn onderdanen tegen zich in het harnas door tal van privileges van de katholieke kerk te schrappen en door zonder enige ruggespraak het rechtstelsel te veranderen. Ondanks alle goede bedoelingen leidt de hardhandige regeerstijl van Jozef II in 1787 tot een opstand en in 1789 slagen de Belgen er tot grote verrassing van de rest van de wereld in de Oostenrijkers te verslaan bij de Slag bij Turnhout. Geïnspireerd door de Amerikaanse Revolutie en de bestorming van de Bastille, verklaren de Belgen zich onafhankelijk als de 'Verenigde Nederlandse Staten' maar de Franse revolutionairen die in 1794 België veroveren, maken snel een einde aan die Belgische droom.

De Belgen ontdekken snel dat de Fransen veel slechtere meesters zijn dan de Oostenrijkers. Ze sluiten de kerken en priesters worden uit hun huis gezet als ze geen trouw zweren aan de Revolutie. De dienstplicht voor jongemannen is een van de aanleidingen van de Boerenkrijg, een opstand tegen de Fransen die in oktober 1798 in het Oost-Vlaamse Overmere begint. De meeste opstandelingen zijn boeren die volgens de overlevering slechts bewapend zijn met zeisen en hooivorken. De grootste verzetshaarden liggen in de Kempen en Limburg. De Vlamingen nemen Mechelen in, maar bij gebrek aan militaire ervaring verliezen ze de stad meteen weer. Die gebeurtenissen vormen de basis voor *Les fusillés de Malines* (1891), de roman van de in Antwerpen geboren en Franstalige schrijver Georges Eekhoud (1854-1927). De opstand sterft een roemloze dood in Hasselt in 1799. Hendrik Conscience, een van de eerste grote Nederlandstalige schrijvers in België, vertelt het verhaal in *De Boerenkrijg* (1853). Overmere heeft een museum gewijd aan de Boerenkrijg en in tal van Vlaamse steden en dorpen staan monumenten ter nagedachtenis aan de Boerenkrijg die bij de verjaardag van de opstand in 1898 of bij latere herdenkingen zijn onthuld.

De Boerenkrijg gaat gepaard met een golf van banditisme dat eerder tegen Vlaamse boeren dan tegen de Fransen is gericht. Het leven van struikrover Lodewijk Baekelandt (1774-1803) is een eindeloze bron van inspiratie voor de katholieke pers en voor honderden stripverhalen wanneer de Kerk het verzet tegen de antiklerikale Fransen als het ideale thema voor beïnvloedbare Vlaamse jongeren omarmt. Onder de Franse bezetting opereren in Vlaanderen verscheidene roversbenden, groepen *brigands* zoals de Fransen hen noemen. Andere bendes zijn de ‘binders’ in Brabant, die hun naam krijgen omdat ze naar verluidt hun slachtoffers op een stoel vastbonden, en de ‘bokkenrijders’ in Limburg en net over de Duitse grens, die de naam hebben satanisten te zijn – daarnaast zouden ze ook kunnen vliegen.

Met het Concordaat van 1801 tussen Napoleon en de paus verbetert de situatie. Een aantal kerken heropent de deuren en priesters worden iets welwillender bejegend. Ook de Belgische economie kent een opleving. Napoleon met zijn antikatholieke opvattingen zal nooit populair worden en in 1814 komt er een einde aan zijn heerschappij. Na de nederlaag bij Waterloo wordt het tijd te kijken wat er met België moet gebeuren. Sommige Belgen zijn voor herinvoering van het Oostenrijkse regime, maar de Britten oordelen dat België bij Nederland hoort.

Een onafhankelijk België

De Belgen ontdekken dat ze met de komst van de Nederlanders de ene club buitenlandse dwingelanden hebben verruild voor een andere. De Nederlandse koning Willem geeft de Belgische economie weliswaar een enorme boost, maar hij is niet bijster diplomatiek aangelegd. De katholieke hiërarchie verzet zich tegen de overheersing door een calvinistisch land en de Franstaligen verzetten zich tegen het opleggen van de Nederlandse taal. In augustus 1830 ontspoot de Belgische ontevredenheid tijdens de opvoering van een opera in Brussel. De opstand krijgt in heel het land voldoende bijval om Willem I te beletten zijn gezag te herstellen en wijselijk verleent hij België de onafhankelijkheid. Als nieuwe koning kiezen de Belgen de ambitieuze Duitse prins Leopold van Saksen-Coburg die zal uitgroeien tot een uitstekende vorst. De Belgen hebben het echter nog steeds met de Nederlanders te stellen en kunnen slechts overleven met de hulp van de Fransen en de Britten. Uiteindelijk moet België zijn aanspraken op Zeeuws-Vlaanderen, Noord-Brabant, Noord- en Oost-Limburg en het Duitstalige deel van Luxemburg opgeven. België verklaart zich in 1839 voor eeuwig neutraal en de grote mogelijkheden waarborgen die neutraliteit.

Voor de rest van de negentiende eeuw blijft België gevrijwaard van vreemde invallen en al gauw wordt het een van 's werelds meest welvarende landen. Leopold II koestert keizerlijke ambities die hij in 1878 verwezenlijkt door Congo, een uitgestrekt en rijk stuk Midden-Afrika, te verwerven met de hulp van Henry Stanley. Congo wordt 's konings privékolonie en een bron van immense rijkdom. De hele wereld veroordeelt het schrikbewind dat de Belgen tegen de oorspronkelijke inlandse bevolking voeren, met Mark Twain als grote bezieler van de campagne tegen de koning der Belgen. Naar schatting zou deze terreur twintig miljoen Afrikanen het leven hebben gekost. In België zelf blijft het ook niet rustig. De industriële revolutie creëert een onderklasse van uitgebuite arbeiders, wier protesten met enige regelmaat en gewelddadig worden neergeslagen door het leger en de gendarmerie of door privémilities.

De taalstrijd

De taal is gansch het volk.

PRUDENS VAN DUYSSE, 1836

Vlamingen hebben een eigen term voor de strijd om hun rechten te doen gelden in de Belgische staat: ontvoogding. Dit begrip suggereert dat de Vlamingen onder het bewind van een voogd stonden en nog volwassen moesten worden – hun onderdrukkers of ‘voogden’ waren de Franstaligen.

In 1830 bestaan er twijfels over het bestaansrecht van België. Dat de Britten zich sterk maken voor de oprichting van dit hybride land is waarschijnlijk louter bedoeld om de Nederlanders te verzwakken. Onder dreiging van invallen uit Nederland en Frankrijk vormen de Belgische politieke partijen – liberalen en katholieken – een coalitieregering en schaart het land zich achter het motto ‘Eendracht maakt macht’ of ‘L’Union fait la force’ – de lijfspreuk van de Willem de Zwijger in de strijd tegen de Spanjaarden in de zestiende eeuw. Maar slogans terzijde, in 1830 voorzien slechts weinigen de moeilijkheden die men over zich afroept door in één land twee verschillende culturen en talen tot elkaar te veroordelen. De opstand van de Belgen tegen de Nederlanders in 1830 was vooral ingegeven door de angst van de Franstaligen die zich gedwongen zagen Nederlands te spreken; omgekeerd hadden de Vlamingen amper bezwaar tegen het Frans. De kleine elite die de grondwet goedkeurde, bestond in elk geval volledig uit Franstaligen uit beide landsdelen.

De eerste Belgische grondwet stelt dat het ‘taalgebruik vrij (facultatief)’ is. De Franstalige elite gebruikt die bepaling als een pretext om het Nederlands te marginaliseren. Nederlands geldt als de taal van dienstbodes en boeren, en is geen medium voor ernstige geschriften – dat vindt die elite althans. Er bestaat bovendien geen Standaardnederlands in België, waar de bevolking dan een variant spreekt van een dialect dat onder de algemene noemer ‘Vlaams’ wordt gevangen. Charles Rogier, een van de eerste premiers van België, laat Leopold I weten: ‘Onze regering moet zich inspannen om de Vlaamse taal te vernietigen en België zodoende voor te bereiden om op te gaan in ons grote vaderland Frankrijk.’ De ironie wil dat dezelfde Rogier door zijn politieke rivaal Charles Gendebien in de mond wordt getroffen tijdens een duel.

Vlaams en Nederlands

De termen Vlaams en Nederlands zorgen internationaal voor veel verwarring. De Salische Franken die zich rond 300 in het noorden van België vestigen en hun Germaanse taal handhaven, beginnen van ‘Diets’ te spreken om hun taal te onderscheiden van die van hun geromaniseerde verwanten die een vroege versie van het Frans spreken. ‘Diets’ betekent niets anders dan ‘van het volk’. Vanaf de zestiende eeuw raakte de term Nederduits in zwang. Terwijl de inwoners van de noordelijke Nederlanden in de loop van de achttiende eeuw de benaming ‘Nederlands’ beginnen te gebruiken, willen veel Vlamingen liever niet met de calvinisten worden vereenzelvd. Ze geven de voorkeur aan de term ‘Vlaams’. Rond 1900 deelt men ondanks de weerstand van een aantal onverzoenlijke katholieken zoals de dichter Guido Gezelle (zie blz. 149) algemeen de opvatting dat er in België en Nederland een gemeenschappelijke Nederlandse taal moet komen. Het duurt echter nog tot 1973 voordat de Belgische grondwet zal spreken van ‘Nederlands’ en niet meer van ‘Vlaams’. Tegenwoordig zeggen bijna alle Vlamingen dat ze Nederlands spreken. Het geschreven Nederlands in België is officieel dezelfde taal als die van Nederland, namelijk het AN of Algemeen Nederlands, al zijn er in de praktijk belangrijke verschillen.

In de dertiende eeuw is het Vlaams een prestigetaal dankzij de werken van grote schrijvers zoals de mystici Hadewijch en Jan van Ruusbroec, en de schrijver van het dierenepos *Reinaert de Vos* (zie blz. 118). Vanaf 1350 geldt het Vlaams als de officiële taal in Brussel – terwijl in Vlaanderen zelf officiële documenten al vanaf 1250 in het Frans worden opgesteld en de elite het Frans als voertaal gebruikt. Het officiële gebruik van het Vlaams raakt in verval wanneer de Bourgondiërs in 1430 na Vlaanderen ook Brabant in handen krijgen, waarna de druk toeneemt om Frans te spreken. Als België in 1585 geïsoleerd raakt van de rest van de wereld, krijgt het Vlaams het nog zwaarder. De dominante Franse cultuur en de invallen van de Fransen in de achttiende eeuw werken het gebruik van het Vlaams verder tegen.

Pas laat beseffen een aantal Vlamingen de bedreiging die het Frans voor hun taal vormt. De opkomst van de Vlaamse Beweging wordt vaak geassocieerd met de publicatie in 1788 van de *Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden* van de Brusselse advocaat Jan-Baptist Chrysostomus Verlooy (1746-1797). Hij pleit daarin voor de totstandkoming van een Nederlandse cultuur volgens de principes van

de Franse Verlichting en prijst de schoonheid van de Nederlandse taal. Niemand neemt pleitbezorgers als Verlooy ernstig – als men überhaupt al van hen heeft gehoord. De Vlaamse Beweging start kleinschalig onder invloed van de ideeën van de Verlichting en de romantische denkers, en stoelt op de toenmalige opvatting dat talen gezuiverd moesten worden van vreemde elementen en dat elk volk zijn eigen taal diende te spreken.

In de begindagen van de Belgische staat spelen de verpaupering en apathie van de Vlaamse bevolking de verbreiding van het Frans in de kaart. Anderzijds zorgt het gebrek aan opleiding van Vlaamstaligen er deels ook voor dat hun taal niet uitsterft – het is immers moeilijk anal-fabeten Frans te leren. De massamigratie vanuit de Vlaamssprekende gebieden naar de industriële centra in Wallonië vormt ook een serieuze bedreiging van het Vlaams. Frans spreken wordt noodzakelijk om vooruit te komen in de wereld, en het helpt Vlamingen uit verschillende delen van Vlaanderen zelfs om elkaar beter te verstaan.

Het vergde enorme toewijding van geleerden en schrijvers om voor België een literatuur in een Vlaamse standaardtaal te creëren die een breed publiek zou aanspreken. De belangrijkste gangmaker in dit proces was Jan Frans Willems (1793-1846), die klassieke middeleeuwse Vlaamse teksten redigeerde en uitgaf, en orde trachtte te scheppen in het Vlaams. De Antwerpse schrijver en pionier Hendrik Conscience (1812-1883) schreef de vaderlandse klassieker *De leeuw van Vlaanderen* (1838) en spoorde Vlamingen aan in hun eigen taal te lezen. Toch was de Vlaamse Beweging in de beginfase het domein van een groepje kleinburgerlijke wetenschappers en ambtenaren die zich door het politieke systeem buitengesloten voelden en die hun carrière een impuls wilden geven met de bevordering van het Nederlands. In 1875 brak er in Roeselare een studentenprotest uit onder leiding van de dichter Albrecht Rodenbach (1856-1880), die het begin van de ‘blauwvoeterie’, de beweging tegen de verfransingsdruk, markeerde met de bekende strijdkreet ‘Vliegt de blauwvoet, storm op zee’. Het woord ‘blauwvoet’ kent vandaag geen mens meer. Voorstanders van een autonoom Vlaanderen en van een gelijkwaardige status van de Nederlandse taal werden lange tijd ‘flaminganten’ genoemd. Voor velen heeft deze Franse term echter een negatieve bijklank; zij geven de voorkeur aan de term ‘Vlaamsgezind’.

Pogingen om de onderdrukking van het Nederlands in de nieuwe Belgische staat aan te pakken kwamen maar moeilijk van de grond. Vlaamse intellectuelen organiseerden in 1840 een ‘pétitionnement’ om het Vlaams in te voeren op bestuurlijk vlak en in de rechtbanken, maar de overheid besefte al snel dat daarvoor geen draagvlak bestond en

besloot niets te doen. De belangrijkste oppositie tegen het Frans kwam – hoe kan het ook anders – uit Antwerpen, waar nauwelijks iemand die taal sprak. Een zaak waarbij twee Vlamingen onder de guillotine eindigden na een proces waarvan ze geen woord hadden begrepen, stuitte op veel woede. In 1873 volgt er een eerste grondwetswijziging die het gebruik van het Vlaams in Vlaamse bestuurlijke aangelegenheden goedkeurt. In 1878 wordt het Vlaams een officiële landstaal, maar de Franstaligen mogen overal in Vlaanderen hun taal blijven bezigen in rechtbanken en overheidsinstellingen. Er komt geen schot in de zaak omdat de strijd voor algemeen stemrecht, hogere lonen, betere arbeidsomstandigheden en het Nederlands door niemand als één strijd word gezien. De verwoestende impact van de Eerste Wereldoorlog zal uiteindelijk een doorbraak forceren.

De Eerste Wereldoorlog

Op 2 augustus 1914 ontvangt de Belgische regering een ultimatum van het Duitse leger dat via België naar Frankrijk wil oprukken. Koning Albert I verzet zich tegen de Duitsers die hun woede over het opont-houd koelen op de burgerbevolking. Ze verwoesten volledige steden

Tijdens de Duitse invasie in België in 1914 brachten Belgische soldaten hun door honden getrokken machinegeweren naar de frontlinie.